



KIK VOLTAK MINDEN IDŐK LEGNAGYOBB VEZETŐI?

Bátorság, türelem, könyörtelenség – vajon ezek közül melyik jellemző egy inspiráló, hatékony vezetőre? Huszonegy történészt kértünk fel, hogy nevezze meg a legjelentősebbet közülük – azt, aki hatalmával élve pozitív hatást gyakorolt az emberiségre –, és mutassa be eredményeit, későbbi örökségét



A nagyság dimenziói

Mielőtt bemutatnánk a történészek által kiválasztott személyiségeket, **Peter Frankopan** megvizsgálja, mit jelent igazán kiváló vezetőnek lenni, s azt is, hogy miért van ebben kiemelt fontossága az örökségüknek

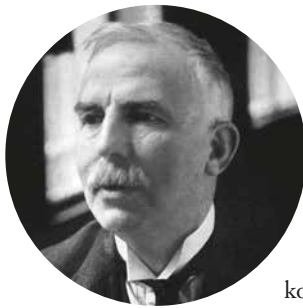
A vezetők nem választhatók el a hierarchiájuktól, s ha ezt történelmi léptékben vizsgáljuk, máris problémákba ütközünk. Vegyük például azt a jelenséget, hogy a múltban a történészek az egyének túlzott szerepet tulajdonítottak, és mélyreható következtetéseket vontak le arra nézve, egyetlen döntés miként „változtatta meg a történelmet”.

Ma már nagyobb eséllyel vesszük észre, hogy a vezetőket és cselekedeteiket igazán nehéz – ha nem lehetetlen – megérteni a sikerüket előmozdító szervezet nélkül. Lehet, hogy Lord Nelson adta ki a lényeges tüzparancsokat az 1805-ös trafalgarai csatában, de a döntő győzelemben legalább akkora – ha nem nagyobb – része volt a hajóagyúkat kezelő tüzéreknek.

A bonyodalom részben abból fakad, hogy a történelem legyszerűsítve a legvonzóbb, amikor könnyen érthető, ismerős narratívákra lehet összesűríteni a vívódásokat. Gondoljunk csak a következő párosításokra: Hitler Churchill ellen, Lenin II. Miklós cár ellen, Wellington Napóleon ellen. Amikor a „legnagyobb” vagy „legjobb” vezetőt keressük, túlságosan is előtérbe helyezzük a katonai összecsapásokat, s elsősorban birodalomépítőkre, hadurakra, tábornokokra gondolunk. Másfelől olyan politikusokra emlékezünk, akik veszélyes ellenfelet küzdöttek le, és népüket megóvták a megsemmisüléstől.

Más szóval sok múlik azon, mit is értünk „vezetés” alatt. Kétségtől érdekes a személyes eredményeket is tekintetbe vennünk, de véleményem szerint ugyanilyen fontos, hogy egy vezető képes legyen mások előtt is ajtot nyitni. A „legnagyobb”, „legjelentősebb” vezetők listáján szereplők esetében nem hagyhatjuk figyelmen kívül a „vezetettek” sorsát. Nem elegendő tehát az, hogy valami rendkívülit alkotott az illető, az is fontos, milyen világot teremtett a többieknek.

Ebből a szempontból nem csupán azokat kell számba vennünk, akik óriások voltak a csatamezőn; azokat is, akik mások életét igazán átforgalmazták, akár politikai hatalmukat felhasználva – a következő oldalakon sok ilyenről találkozhatunk –, akár a politika mezején túlterjeszkedve. Természetes, hogy az orvosi áttörések névadóival, Alexander Fleminggal és Louis Pasteurrel kezdjük a sort, vagy olyan művészekkel, zenészekkel, akik kultúraformáló alkotásokat tettek le az asztalra, esetleg



Ami Rutherfordot igazán az élre emeli, az nemcsak a személyes, hanem a körülötte lévő eredményessége

olyanokkal, akik mélyreható változást indítottak el intellektuális, technológiai eredményükkel, mint például Múza al-Hvárizmi vagy Galileo Galilei. Én magam Ernest Rutherfordra (lásd balra; 1871–1937) voksolnék. Kiváló tudós volt, Nobel-díjas kémikus, nevéhez fűződik a radioaktív felezési idő fogalmának megalkotása, ő fedezte fel a radont, valamint az alfa- és béta-sugárzást. Az „atomfizika atyjaként” komolyan hozzájárult a tudomány fejlődéséhez, s a szakmájában lezajlott áttörések élharcosaként aligha lehet lebecsülni a teljesítményét.

Ami Rutherfordot igazán az élre emeli, az nemcsak a személyes, hanem a körülötte lévő eredményessége. A Manchesteri Egyetemen vele együtt dolgozó Hans Geiger és Ernest Marsden saját jogán is híressé vált, s akik munka-

társai voltak az általa 1919-től vezetett cambridge-i Cavendish Laboratóriumban, forradalmi változást indítottak el a világról alkotott képünk alakulásában. A cambridge-i fizikusok egymás után kapták a Nobel-díjakat, s ez nem pusztán az érdemokről és az újításokról, de a vezetési kultúráról is ékesen tanúskodik. Az 1933-ban készített híres Cavendish-fotón szereplő két tudósno egyike, Marie Sparshott később úgy emlékezett erre vissza, hogy az életkor és a tapasztalat helyett mindig a tehetőség kapott elsőbbséget. Ahelyett, hogy maguknak sajátították volna ki a kutatást, szerinte „a témavezetők társszerzőként hajlandók voltak maguk mellé venni a diákjaikat is”.

Végiggondolva, hogy kit is választhatnék, eszembe jutott Nagy Szulejmán szultán vagy I. Alexiosz császár, utóbbi határozott kézzel, személyisége erejével és jó adag merészséggel gyakorlatilag egyedül vezette ki a vérszóból a Bizánci Birodalmat. De aztán a személyes teljesítmény utóélete és a vezetettek sorsa is felötlött bennem. Annak jár a kitüntetett dicsőség, aki képessé teszi és inspirálja az utána következő generációt, hogy az is elérjen a csillagokig. Csata vagy háborút nyerni kötélidegek és szerencse kérdése – nemcsak az illetőknek, hanem a róluk író történészeknek is. Messzire nyúló hagyományt teremteni már egészen más dimenzió: nem pusztán valódi vezetés, de valódi történelem is.

Peter Frankopan
az Oxfordi Egyetem
professzora

III. Amenhotep

Ő volt Egyiptom fáraója, amikor birodalma az ókori világ legjelentősebb államának számított, állítja **Joann Fletcher**

Fáraó i. e. 1390 és 1352 között

Hosszú uralkodása a 18. dinasztia alatti egyiptomi aranykorra esett, amikor Egyiptom a világ legerősebb államalakulata volt. Bár az unokája, Tutanhamon számunkra jóval ismertebb, őrá tekintettek példaként az utána következő uralkodók.

Korábban a napimádat dominálta a vallásos hitet, erre támaszkodva III. Amenhotep élő Napistennek nyilvánította magát, hogy az egyiptomi papság politikai ambícióit kijátssza és megkerülje. Hatalmát a núbiai (a mai Szudán) aranybányák ellenőrzésével szilárdította meg, ez szintén része volt az északon egészen Szíriáig terjeszkedő hatalmas egyiptomi birodalomnak, befolyása pedig még Mükénéig is elért.

A viszonylagos béke időszaka alatt a szomszédos hatalmak óriási adót

fizettek a világ leggazdagabbjának számító egyiptomi fáraónak. A fennmaradt diplomáciai levelezés (az ún. Amarna-levelek) arról tanúskodik, hogy Amenhotep rátermett politikus volt, Egyiptom aranyát és bölcsességét kihasználva ellensúlyozni tudta a nála gyengébb képességűek lépéseit, fenntartva a békét és a hatalmi egyensúlyt.

Személyesen pártfogolta a kézműipar kiteljesedését és nagyívű építési programba fogott, amellyel a legtermékenyebb építkezővé vált az egyiptomi történelemben. Címét (*Menwy*, azaz „Emlékművész”) kiérdemelve a karnaki templom falait drágakövel hintett arannyal borította, s megépíttette a legmagasabb szobrot: saját 20 méternél is magasabb alakmá-



A kék koronát viselő III. Amenhotep vörös kvarcitból készült szobra

sát. A Nílus túloldalán, Kom el-Hetanban emelt temetési temploma a valaha készített legnagyobb királyi templom volt, bejáratánál a híres Memnónkolosszusok ülőszobraival, a történelem legnagyobb szoborépítési lázában akkor még százával álltak mellettük további szobrok.

A jelenleg is zajló ásatások során egyre több kerül közülük elő, így

mind jobban megismerjük a történelem legnagyobb fáraójának örökségét, aki véleményem szerint a világtörténelem legjelentősebb vezetője is volt.

Joann Fletcher régész, a Yorki Egyetem vendégprofesszora

Kasztíliai Izabella

Sarah Gristwood szerint befolyása révén az egész nyugati világot átformálta, s ez nem sok nőről mondható el

Kasztília királynője
1474 és 1504 között

Már az is a saját érdeme volt, hogy riválisai ellenében 1474-ben elfoglalta Kasztília trónját, és az erőfeszítéseit katonai tapasztalattal kiegészítő Aragóniai Ferdinánddal kötött házasságot is ő kezdeményezte. Együtt, kéz a kézben hajtották végre a rekonkvizistát, azaz a mórok kiűzését az Ibériai-félszigetről, s letették az új spanyol, sőt a Habsburg Birodalom alapjait is, átalakítva az egész nyugati világot.

Karrierje a hatalom sötét oldalára is rámutat, hiszen az újjáalakított Spanyolországból kiűzte a zsidókat és bevezette az inkvizíciót. Bár nem ez volt a szándéka, Kolumbusz 1492-es felfedezőútjának támogatása is borzalmas következményekkel járt az Újvilág őslakosai számára.

Befolyása az egész földkerekségre kiterjedt, ezt nem sok nő mondhatta el magáról a mögöttünk álló századokban. A maga fölött állónak soha el nem ismert férjével kiépített munkakapcsolat még mai szemmel is emlékezetes eredmény.

Sarah Gristwood történész, író



Kasztíliai Izabella egy 1500 körüli spanyol festményen. Befolyása az egész földkerekségre kiterjedt

Oda Nobunaga

Sikeresen egyesítette a feudális Japánt, mondja **Christopher Harding**

Daimjó a 16. századi Japánban

Oda kiváló taktikusnak bizonyult, meglepetésszerű támadásokkal a magáénál sokkal nagyobb sereget győzött le. Örökre megváltoztatta a háború zaját

Oda Nobunaga 1534-ben született egy polgárháborús országban. Az ekkor császárok, majd sógunok által uralt föld kis hűbértokokra szabdálódott, amelynek samurájai vég nélküli csatákba bonyolódtak egymással. A Japán középső részén birtokot öröklő Nobunaga 30 éven át igyekezett egységbe kovácsolni az országot. Nem volt sem emberbarát, sem pacifista vagy politikus alkat, úgy vélte, csak egy módon lehet egységet teremteni, ez lett a jelszava: „Erővel urald a birodalmat!”

Csata csatát követett, és Oda kiváló taktikusnak bizonyult, meglepetésszerű támadásokkal a magáénál sokkal nagyobb sereget győzött le. Mérnökeivel kiszélesítette az utakat és pontonhidakat emeltetett, hogy nagyszámú csapatait gyorsan tudja mozgatni. A tengeren pedig Japánban – sőt talán az egész világon – elsőként küldött páncélozott hajókat az ellenségeire.



Utogava Kunijosi 1847–1852 körül készült nyomatán Oda Nobunaga megüli tarka-foltos lovát. Tűzfegyverekkel és meglepetésszerű támadásokkal győzte le ellenségeit, az így szerzett hatalmat pedig Japán egyesítésére használta

Örökre megváltoztatta a háború zaját, hiszen az első hadúr (*daimjó*) volt, aki szisztematikusan használt tűzfegyvereket, melyeket az 1540-es években portugál kereskedők hoztak be az országba. A büszke samurájok éveken át tanulták a lóháton karddal, íjjal való hadviselést, velük szemben Oda gyalogos parasztokat képezett ki a váltott muskétatűzre. Tölts, célozz, lőj, ismételd meg: egyszerű, mégis

olyannyira hatásos módja volt a lovas-roham megtörésének, hogy a samurájok inkább golyónyomoktól behorpasztott, használt páncélokot kezdtek felvenni, mint hogy higgyenek az új termékükkel büszkélkedő kovácsok szavának.

Így számolta fel világi és egyházi ellenségeit – utóbbiak saját hadsereggel bíró buddhista szekták voltak –, a vidéki gerillákat és a toronymagas erődítménye-

ket. Hatásos stratégiai és pszichológiai eszközként, de személyes vágyait is kielégítve a szerzetesekkel és a laikusokkal szemben is tüzzel, kiéheztetéssel, tömeges kivégzéssel harcolt. Az egyik újévi lakomáján asztaldísz gyanánt két ellenséges hadúr arannyal, ezüsttel futtatott koponyatetőjét szakécsészeként tálalta, s a hátborzongató ivóedényeket győzelmi ének kíséretében adták kézről kézre.

1568-ban a fővárosba, Kiotóba is bevette magát, egy hatalmát elvesztett sógun és egy elszegényedett császári família ruházta fel a Japán fő szigete, Honsú központi területei fölötti állegitim uralommal. Kitaró erőszakkal érte el, hogy a hadurak sorra hűbéruruknak ismerjék el, ezután kezdte újra beindítani a frissen egyesített ország kereskedelmét, mezőgazdaságát és adóztatását.

Nyugati hódítóhadjárata, 1582-ben volt szövetségesei egy templomban vették körül. Úgy halt meg, mint számos egykori áldozata: fájdalom között, zúrvárvan, lángoktól ölelve. Amit elkezdett, tovább folytatódott: az alatta egyszerű közkatonából vezénylő parancsnokká lett Tojotomi Hidejosi vette át a stafétát, majd Oda szövetségese, Tokugava Iejaszu fejezte be a munkát 1600 körül, a 19. századig tartó békét teremtve az országban.

A japán iskolások erről a három, Oda által vezetett férfúról a „három egyesítőként” tanulnak, egy kis monodóka segítségével: „Nobunaga aratta a rizst, Hidejosi megsütötte, Iejaszu pedig megette.”

Christopher Harding

az Edinburghi Egyetem docense

Boudica

Felkelése évszázadokon át inspirálta a női vezetőket, állítja **Vanessa Collingridge**

Az icenusok királynője,
i. sz. 1. század

Viszonylag kevés nő talál utat a történelemkönyvekbe, közülük is elenyésző a saját jogukon szereplők száma. Babérkoszorú övezze ezért Boudica teljesítményét: ez a rettentően vagány, vörös hajú királynő i. sz. 60–61-ben majdnem kiverte a rómaiakat Britanniából – legalábbis, ha hihetünk az írott római forrásoknak.

Utóbbiak szerint ugyanis Boudica hatalmas pogány serege – melynek zöme a mai Norfolk vidékén tanyázó icenusok törzséhez tartozott – fellázadt az idegen hódítók ellen, s a földdel tette egyenlővé Britannia római provincia három legfontosabb városát: Camulodunumot (ez volt a rómaiak itteni fővárosa, a mai Colchester), Londiniumot (a kereskedelmi központ mai London) és Verulamiumot (a mai St. Albans már a rómaiak előtt is létező jelentős települését). Végül egy utolsó ádáz küzdelemben hajtottak csak fejet a pogányok a rómaiak stratégiai, katonai zsenialitása előtt. Bár a csata pontos

helyét ma sem ismerjük, Boudica történetét megerősítik a három városban talált vastag égett rétegek archeológiai leletei.

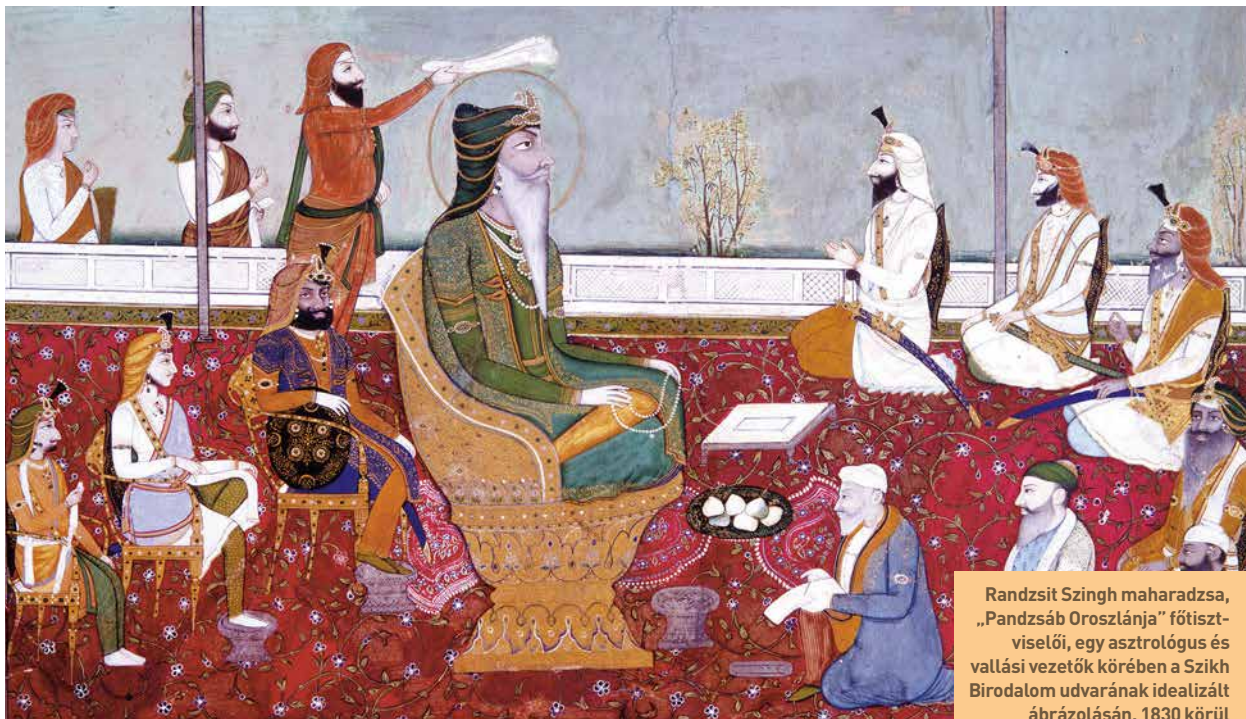
Boudica felkelése mélységesen megdöbbentette a nőuralom gondolatát is gyűlölő rómaiakat, a hozzá hasonló végső bukása fontos kulturális üzenetet, figyelmeztetést hordozott: „Ne próbáld aláásni a (férfi)uralmat!” 1500 éven át ezért hol levegőnek nézték, hol becsmérelték Boudica királynőt a nyugati világban. Ám amikor I. Erzsébet királynőnek valahogy alá kellett támasztania uralmát – és jogát a hadakozásra –, szerepmodellként őhozá fordult, s így tett Viktória királynő és Margaret Thatcher is a későbbi korokban.

A „harcos királynő” ezen ideáját fenyegető, inspiráló és birodalmi nagyhatalomként a brit identitást alátámasztó eszközként is használták. Alattvalóit anyai szeretettel védelmező alakként ábrázolták, aki a szabadsággért harcolva életet és halált is hoz. Az elmúlt kétezer évben folyton átdolgozták a történetét, hogy az megfeleljen a változó politikai és társadalmi programoknak, ám „álnok nőstényoroszlánként” vagy „a női Rettenthetlenként” is az egyik legszedítőbb erejű brit történelmi alak maradt.

Vanessa Collingridge író, műsorvezető



Thomas Thornycroft
Boudica és leányai című,
1902-ben, Londonban
emelt szoborcsoportján
a királynő harci szekere
vágat a csatába



Randzsit Szingh maharadzsa, „Pandzsáb Oroszlánja” főtisztviselői, egy asztrológus és vallási vezetők körében a Szikh Birodalom udvarának idealizált ábrázolásán, 1830 körül

Randzsit Szingh

A vallási türelem modern birodalmát hozta létre, vallja **Matthew Lockwood**

A Szikh Birodalom maharadzsa, 1801–1839

Szingh szinte egyedülálló módon az egyesítésre törekedett – erővel kényszerítette ki a stabilizálást, a konjunktúrát és a toleranciát

A 18. század nagy részében India széttagolt, háborúkkal sújtott terület volt. Az egykor dominánsnak számító Mogul Birodalom a végső hanyatlás fázisába került, s ez hatalmas vákuumot okozott. Hasonló problémák kínozták Pandzsábot is: Randzsit Szingh 1780-as megszületésekor afgán rajtaütések,

a különféle szuverén államocskák (*misl*) közötti belharcolok és a brit expanzió fenyegetése politikailag törekeny, gazdaságilag gyenge, vallási szempontból pedig szétforgácsolt vidékké tették. „Pandzsáb Oroszlánja” hatalomra kerülésével mindez megváltozott.

Randzsit Szingh a 19. század első évtizedeiben modernizálta a *khálsza* (a harcias Tiszták közössége) sereget, nyugati újításokkal rázta fel az amúgy tiszteletben tartott helyi szokásokat, intézményeket, stabilizálta az afgán határvidéket, egyesítette a perlekedő *misle*ket, és kölcsönösen előnyös megegyezést kötött a Brit Kelet-indiai Társasággal. Nem egyszerű hódító volt: bár az indiai szubkontinent szétszakította a gyarmatosítók vetélkedése, a vallási viszály és a hódító háborúk, Szingh szinte egyedülálló módon az egyesítésre törekedett – erővel kényszerítette ki a stabilizálást, a konjunktúrát és a toleranciát.

Uralkodása aranykort hozott Pandzsábban és India északnyugati részében. Meggyőződéses szikhként helyreállította vallása legragyogóbb emlékeit – köztük az amritsári Harmandir Szahibot, vagyis az

„Aranytemplomot” –, ugyanakkor nagy súlyt helyezett a vallás szabadságra is. Hindu templomokat, szúfi szentélyeket támogatott, muszlim és hindu ceremóniákon vett részt, feleségei között akadtak e két hitet vallók is, sőt a hinduk vallási érzékenységének tiszteletben tartása érdekében megtiltotta a szent tehének levágását. A Szikh Birodalom hadseregében és közigazgatásában szikheket, muszlimokat, hindukat és európaiakat is alkalmazott. Vezetése alatt javult az infrastruktúra, új kereskedelmi lehetőségek nyíltak és bővültek, és virágzottak a művészetek.

Az aranykor azonban csak a haláláig, 1839-ig tartott, ezután felbomlott a tolerancia birodalma. A britek folytatták az inváziót, a Szikh Birodalom szétesett, a régió ismét instabillá vált. Imperialista volt ugyan, ám Randzsit Szingh egészen más, felvilágosultabb, kevésbé kirekesztő állammodellt képviselt, amely az egység és a tolerancia irányába vezetett. Még ma is tanulhatnánk a példájából.

Matthew Lockwood

az Alabamai Egyetem docense

III. Vilmos

Philip Mansel úgy gondolja, neki tulajdonítható, hogy Európa megszabadult a francia hegemóniától

Anglia, Skócia és Írország királya, 1689–1702

Vilmos korának legtöbb nemzeti és vallási előítéletén felülemelkedő, nagyvilági alak volt.

A kis dél-franciaországi hercegség, Oránia hercege 1672-ben, alig 21 esztendősen olyan körülmények között lett Hollandia helytartója és főhadvezére, amelyek másvalakit elcsüggesztettek volna. Orániai Vilmos (1650–1702) felmenői között holland vezetők és anyja, Stuart Mária Henrietta (I. Károly angol király lánya) révén az angol trón birtoklói is akadtak, ám a Holland Köztársaságban egy vele szemben ellenséges uralkodóosztállyal, külföldről pedig angol–francia szárazföldi és tengeri invázióval kellett szembenéznie. Megadás helyett azt választotta, hogy harcol, míg csak „az utolsó árokba” nem kerül [az angolban használatos „die in the last ditch” kifejezés megalkotójának is tartják – *a ford.*].

Éleslátása, kitartása és merészsége révén 1689-re Hollandia legfőbb politikai vezetője, a „dicsőséges forradalom” révén Anglia, Skócia és Írország királya, valamint az unokatestvére, legveszedelmesebb ellensége, XIV. Lajos francia király elleni európai szövetség vezére lett. Utóbbinál bátrabb is volt, maga vezette lovasságát a csatába.

1688 novemberében a protestáns Európából összeszedett 15 ezres katonaság és 400 hajó élén megtámadta Angliát, s szinte egyetlen puskalövés nélkül vonult be Londonba – e politikai és stratégiai mesterművet a D-napig senkinek sem sikerült felülmúlni.



III. Vilmos és felesége, uralkodótársa, II. Mária egy 18. századi festményen. Vilmos gazdasági és katonai téren is megerősítette Angliát

Könyörtelenül leszámolt ír és holland politikai ellenfeivel, ezzel együtt – bár gyakran felbőszítette az angol szűklátókörűség, és az ország vezető rétegének egy része nem szimpatizált vele – az angol vagyont és befolyást sikeresen használta fel a közös ügy, a Európa feletti francia hegemónia megtörésére.

Amihez csak hozzáért, arannyá vált. 1694-ben részt vett az angol jegybank megalapításában, tartósan megnövelte a hadsereg létszámát, Írországban – szerrinte annak érdekeit szem előtt tartva – protestáns főlnyét vezetett be, s mindhárom királyságában protestánsok örökölték a trónt. Az 1701-es örökösödési törvénnyel lehetővé tette, hogy 1714-ben I. György ülhessen az angol trónra.

Amennyiben Vilmosnak és uralkodótársa feleségének, elsőfokú unokatestvérének, a népszerű II. Máriának – ő II. Jakab angol (VII. Jakab skót) király elsőszülött lánya volt, Jakabot férjével

együtt fosztották meg a tróntól – gyermekei születtek volna, Anglia erősebb, kedveltebb és magabiztosabb monarchiává alakulhatott volna, olyasfajta pompával, amelyből Christopher Wren építész adott ízelítőt a Hampton Court-palota 1689 utáni újjáépítésével és bővítésével.

III. Vilmos toleráns uralkodó volt: 1699-ben, Richmondban együtt vacsorázott azzal a Solomon de Medina zsidó hadseregszállítóval, akit a következő évben, Hampton Courtban lovaggá is ütött – Angliában csak 130 évvel később ütöttek lovaggá újra zsidót. Korának legtöbb nemzeti és vallási előítéletén felülemelkedő, nagyvilági alakként Vilmos megmutatta, hogy egy kontinensről jövő uralkodó sikeresebb lehet Angliában, mint a helyi politikai vezetők.

Philip Mansel történész, író

Vu Cö-tien

A legnagyobb hatalmú nő volt a kínai történelemben, fejti ki **Rana Mitter**

Kína régenscsászárnője, 690–705

A kínai történelem évezredei alatt egyetlenegy nő sem gyakorolt akkora közvetlen irányítást ilyen sok ember fölött. Az egyetlen nő, aki egyedül ült a császári trónon.

Mit jelent az, hogy valaki nagy vagy jelentős vezető? Néha ez valami belső képességet takar, néha pedig az illető által elért dolgok természetében rejlik. Vegyük példaként Barack Obamát vagy Margaret Thatchert, ők mindketten nemzeti és globális szintéren is paradigmaváltó alakok voltak pusztán amiatt, hogy valamiben ők voltak az „első”.

Bármit is gondoljunk személyes teljesítményéről – ezen a véres és a jótékony tetteit is értem –, Vu Cö-tien (avagy Vu Csao) egy dolgot vitathatatlanul elért: az emberiség jelentős

A Kína fölött 690 és 705 között uralkodó Vu Cö-tien régenscsászárnő portréja. Könnyörtelen volt a hatalomgyakorlásban, de nem jobban, mint sokan a férfi császárok közül



hányadát határai között tudó Kína történelme során ő volt az, aki nőként a legnagyobb egyszemélyi hatalmat birtokolt. A távoli Sang-dinasztia (i. e. 1600–1046 körül) korától a mai Kínai Népköztársaságig eltelt évezredek alatt egyetlenegy nő sem gyakorolt akkora közvetlen irányítást ilyen sok ember fölött.

A 624-ben született Vu Cö-tien volt az egyetlen nő, aki egyedül ült a császári

trónon. A Tang-dinasztia idején, vagyis Kína legfényesebb időszakában uralkodott. (A császárnő hivatalosan a Csou-dinasztiához tartozott, amely 690 és 705 között szakította meg a Tang-dinasztia uralkodását.) Ahhoz, hogy elérjen idáig, nem pusztán a konfucianus gondolkodásba beleivódott előítéletet – nő soha sem uralkodhat – kellett leküzdenie, de számos riválist félre kellett tennie az útból.

A császári udvarba eredetileg magas származású szolgálófélnék szegődött el, ám a császári ágyneemű cseréje közben, pozícióját kihasználva igyekezett közel kerülni Taj-cung császárhoz. Amikor utóbbi 649-ben meghalt, szertefoszlottak az előléptetés esélyei – egy buddhista rendházba küldték, ahonnan megszökött, és az új császár, Kao-cung ágyasaként tért vissza az udvarba. Ám még ennél is jóval magasabbra, a hatalom csúcsára tekintett.

Módszerei alighanem Shakespeare-t is megihlették volna, ha egyáltalán hallotta volna a nevét. A császártól született csecsemőjét megölte, és a császárnéra kente a büntetést, aki még szerencsésnek is érezhette magát, hogy csak száműzték, miközben Vu Cö-tien a helyére ült. Talán némi joggal érezhette úgy, hogy az életben hagyott ellenségei fenyegetést jelentenek, ezért riválisainak a továbbiakban levágatta a végtagjait, és egy borosdézsjában hagyta őket megfulladni.

Ha úgy vesszük, az uralkodása alatt elharapózó ármány és erőszak mértékében nem volt semmi kirívó. A következő lépése azonban már meghökkenetőnek bizonyult: a császár és fiai halálát követően, 690-ben, 65 éves korában régenscsászárnőnek kiáltotta ki magát. Előzmény nélküli tette nyomán egy korabeli kritikusa így jellemezte őt: „a kigyó szíve és a farkas természete” rejtőzik benne.

Ha lehetséges, egy pillanatra tegyük félre a vértócsákat és az élve felboncolt ágyasok halálsikolyait, s nézzük meg a császárnő politikai teljesítményét. Az általa uralt ország nyugaton Közép-Ázsiától a Kína éléskamrájának számító középső és keleti tartományokon át délen a Himalája lábáig terjedt. Egyes történészek szerint sikerült megszilárdítania a Tang-dinasztia uralmát az északról és nyugatról érkező népcsoportok fenyegetésével szemben, és értékelésük alapján jó kezekben volt az ország, a népe pedig viszonylag elégedett, jól táplált volt. Talán nem ő volt a Sárkánytrónus legkiválóbb birtokosa, de hozzáértés tekintetében a legjobbak

közé tartozott, s számos férfi császárhoz hozzáérhető.

Akkor miért is lett a neve a bűnel és elfajzással rokonértelmű? Alapvetően azért, mert nő volt. Európában az uralkodónők – köztük az angol trónon ülő I. Erzsébet vagy Mária királynő – ugyan ritkán fordultak elő, de jogosan kerültek a helyükre. A hagyományos konfucianus gondolkodásmód szerint azonban mélységesen természetellenes, hogy egy nő kerüljön hatalomra Kínában.

Vu Cö-tien persze igencsak veszélyesnek számított, különösen annak, aki az útjába állt, ám a hozzá hasonlóan könyörtelen férfi császárokat nem tekintették abnormitásnak vagy szörnyetegnek. Kritizálták amiatt is, hogy a helyi szokásokkal, hittel szemben az Indiából importált buddhizmust támogatta – a buddhizmus a konfucianizmussal össze-mérve több teret engedett a nőknek, úgyhogy a császárnő érdeklődése a körülmények ismeretében teljesen természetes lehetett.

Miután 705-ben meghalt, az udvartartás – a „rendellenesség” utólagos elutasításának gesztusával – nem volt hajlandó síremlékébe vésní a tetteit. A későbbi generációkat mégis megigézte a személye, nemrégiben még egy szappanoperát is inspirált. [A 2014 végén bemutatott produkció sem került el a botrányokat, hamar visszavonták, mert állítólag „illetlen” öltözötű nőket szerepeltetett, az erkölcsi cenzúra után azonban ismét műsorra tűzték. – *a ford.*] S ugyan az elmúlt 1300 év alatt Kína hatalmas fejlődésen ment keresztül, egyetlen kínai nő sem gyakorolt akkora közvetlen hatást a honfitársaira és nem használta ezt olyan hatékonyan, mint Vu Cö-tien.

Rana Mitter

az Oxfordi Egyetem professzora

Oliver Cromwell

A parlamentért harcolt, és eszméi táptalajként hulltak a későbbi Nagy-Britanniára, értékeli **Dominic Sandbrook**

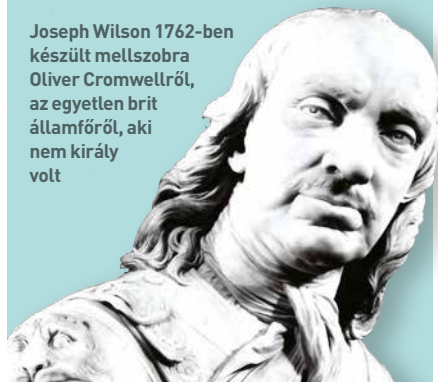
Anglia, Skócia és Írország lord-protektora 1653 és 1658 között

A brit történelem egyetlen alakjának sem vetekedhet a személyes története az övével. 1599-ben, Huntingdonban született, élete első négy évtizedében jelentéktelen helyi gazdálkodó volt (s egy rövid ideig, 1628–1629-ben huntingdoni parlamenti képviselő). Ötvenévesen azonban már az ország leghatalmasabb ura, 1653-tól Anglia, Skócia és Írország lordprotektora – az egyedüli brit államfő, aki nem király volt.

Vallási szenvedélyében úgy hitte, Isten arra választotta ki, hogy kivezesse országát a polgárháborús borzalomból. Az írek rájöhettek arra is, milyen erőteljes ellenfél; ám a kortársaihoz képest meglehetősen toleráns volt, s önbizalomhiánya miatt sosem lett belőle diktátor. 1658-ban bekövetkezett halála után háromszáz évig az általa fontosnak tartott értékek – a parlament uralma, a kereskedelem fontossága, a tengeri hatalomra való törekvés, a vallásszabadság és mindenekfelett a protestáns középosztály kiemelkedő morális, kulturális és gazdasági ereje – határozták meg az országot.

Dominic Sandbrook a King's College London vendégprofesszora

Joseph Wilson 1762-ben készült mellszobra Oliver Cromwellről, az egyetlen brit államfőről, aki nem király volt



Jeanne d'Arc

Laura Ashe úgy véli, pusztá akaraterővel és hittel vezette győzelemre a hadseregét

Hadvezér a 15. századi Franciaországban

A tetőtől talpig páncélba burkolt, katonának öltözött „La Pucelle” („A Szűz”) 1429. április 29-én, egy hadsereg élén Orléans-hoz érkezett, hogy felszabadítsa a francia várost az angol ostrom alól. A százéves háború döntő fordulataként alig egy hétre rá az idegen földről érkezett hódítók vereséget szenvedtek és visszavonultak. Jeanne (1412–1431) kinyilvánította az angolok előtt, hogy „Isten, a mennyeknek ura küldött, hogy kiűzzelek benneteket francia földről”, s bár ezt nem érthette meg, hatására megváltozott a történelem menete. A földművelő családból származó Jeanne normális körülmények között nem lehetett volna hadvezér,

Egy 1485 körüli miniatúra Jeanne d'Arcról. Csaknem ötszáz évvel a kivégzése után, 1920-ban avatták szentté az „orléans-i szűzet”

ám pusztá akaraterője és hite átitatta követőit, akik Isten ajándékának tekintették őt, tisztának, mint Szűz Máriát, és Krisztushoz hasonlóan olyannak, aki megfutamítja ellenségeit. A harctéren és katonai stratégiaként is bebizonyította, mit tud, „örök időkre emlékezetes csatakiáltást” ígért, újra meg újra legyőzte az angolokat, és elvezette VII. Károlyt királlyá koronázásáig. 1430 májusában fogságba esett, perbe fogták és egy évvel később kivégezték a hit ellen elkövetett bűnökért, és persze azért, hogy megtörjék varázslatát – ez utóbbi azonban nem sikerült.

Laura Ashe az angol irodalom professzora az Oxfordi Egyetemen



Id. Marcus Gheeraerts flamand festő ún. „békeportréján” olajággal a kezében láthatjuk I. Erzsébetet, 1580 körül

I. Erzsébet

Tracy Borman szerint békét teremtett és erős hatalommá tette országát

Anglia és Írország királynője, 1558–1603

Erzsébet trónra lépésekor a reformáció égő fátylaja, John Knox lelkes kijelentette: „Több mint szörnyűséges, hogy egy Nő uralkodhat és impériuma vagyon a Férfiú felett.” Az 1533-ban VIII. Henrik és Boleyn Anna frigyéből született új királynő azonban minden vele kapcsolatos elvárást összezavart. Ahelyett, hogy felvette volna a harcot férfi tanácsadói nőgyűlöletével szemben, úgy tett, mintha osztozna sajnálatukban, amiért „csak gyenge és esendő nőnek” született, ugyanakkor ellenálthatatlan erővel használta női fortélyait.

A pragmatizmus mestereként az angol történelem egyik legzűrzavarosabb félszázada után helyezte nyugópontra a vallási vitákat és teremtette meg a régóta vágyott békét és stabilitást. Hosszú uralkodása alatt Anglia világhatalom lett, legyőzte a spanyol armadát, és letette a birodalom alapjait.

A kivételesen intelligens és művelt Erzsébet a művészet aranykorát indította el, pártfogolta Shakespeare-t, Edmund Spensert és más kimagasló alkotókat. Minden más korábbi vagy későbbi uralkodónál jobban értékelte a propaganda erejét, s oly hatékonyá kovácsolta a róla alkotott képet, hogy életében és századokkal később is „a szűz királynőként” dicsőítették.

Tracy Borman történész, író

Winston Churchill

Andrew Roberts azért választotta a nagyok közé, mert nem volt hajlandó kapitulálni Hitler előtt

Az Egyesült Királyság miniszterelnöke, 1940 és 1945, majd 1951 és 1955 között

Churchill elszántsága és merész manőverezése volt az, ami a háborúban tartotta Angliát. Lelkesítő vezetésével, rendíthetetlen kitartásával és fizikai bátorságával megmentette a világot a történelem leggonoszabb rezsimjétől

1940. május 25-én, szombaton, amikor a *Brit Expedíciós Haderő* (British Expeditionary Force, BEF), az őt a kontinensről kiűző Wehrmacht elől fejvesztve menekült Dunkerque felé, Lord Halifax brit külügyminiszter azt javasolta Londonban az öttagú Háborús Kabinetnek, hogy az olasz (és semleges!) diktátor, Benito Mussolini közvetítésével kezdeményezzenek béketárgyalásokat Hitlerrel.

A következő három nap alatt, miközben a BEF evakuálása megkezdődött Dunkerque partjairól, a Kabinet arról vitatkozott, hogy melyek a háború befejezése mellett és ellen szóló érvei, miközben úgy értékelték a helyzetet, hogy Anglia tulajdonképpen már elvesztette a háborút. A témát nem kevesebb mint nyolc, egymást követő ülésen vették, gyakran a legfőbb pontként, napirendre. Az egyik első tanácskozás pedig Halifax és Giuseppe Bastianini londoni olasz nagykövet között zajlott.

Logikusnak tűnt a dolog: a franciákat egyszerűen kiűzték már a háború elején (június közepén kapituláltak); az oroszok gyakorlatilag Hitler szövet-

ségésévé szegődtek az 1939 augusztusában megkötött német–szovjet paktummal; s 1939 szeptemberében a lengyeleket (is) megsemmisítette a német–oroszkettős támadás; az amerikaiak be nem avatkozási, izolacionista makacskodása pedig azt jelentette, hogy az Egyesült Államoknak esze ágában sincs belátható időn belül belépni a háborúba. Halifax álláspontja tűnt az egyetlen észszerű javaslatnak.

Továbbá feltételezhető volt, hogy Hitler nem akar egyszerre két fronton is háborúzni, s ezért nagylelkű békeszerződést kínál Angliának, amely így megőrizheti szuverenitását, Királyi Hadiflottáját és gyarmatbirodalmát is. Hitler meg amúgy is főként az oroszokkal akar leszámolni, ezért nagyon is valószínű, hogy nyugaton nyugalomra van szüksege, hogy ne kelljen ott is csapatokat állomásoztatnia. S a Luftwaffe által 1940 augusztusában egész Dél-Angliában és Dél-Walesben leszórt röplapokon is az állt, hogy a Führer nagyon szeretné ezt a nyugati békekötést.

Sok angol követelte a békét, főleg a kommunista párt, a Brit Fasiszta Unió és a pacifisták tábora. De az akkor még

csak 15 napja miniszterelnök Winston Churchill (1874–1965) a leghatározottabban ellenezte a dolgot. A megállapodás ellen nyolc kormányülésen sorolta az érveit. Ezek némelyike elég gyenge lábakon állt, tekintettel arra, hogy milyen szörnyű helyzetbe került a BEF, amely május 26-án kezdett kihajózni Dunkerque-ből, de az evakuációt csak 1940. június 4-én sikerült befejeznie. Egyszer még azt is felvetette, hogy ő nem ideológiai alapon ellenzi a béketárgyalások gondolatát, s hajlandó fontolóra venni Gibraltár vagy Málta feladását, ha ez menti meg Angliát a várható katasztrófától.

Ez az egész, persze, csak tárgyalási taktika volt Halifax politikai kigilyózására a kormánytanácsban: Churchill eljátszotta, hogy ő nem zárkózik el mások javaslatainak a meghallgatásától. Az volt ugyanis a helyzet, hogy ő korábban, a számára a „politikai számkivettséget” jelentő 30-as években azzal töltötte az idejét, hogy komolyan figyelje Hitlert, s pontosan előre lássa-jelezze a lépéseit. Amire Halifax és az exminiszterelnök Neville Chamberlain, az ő kollégája a Háborús Kabinetben, nem voltak képesek. Churchill viszont tisztán látta, hogy Hitlerben nem lehet megbízni, s ha Anglia bármilyen módon békét köt vele, az lerombolja a hazai lakosság morálját és az ország nemzetközi tekintélyét, különösen Amerika szemében.

Egy ilyen békekötés lehetővé tette volna Hitler számára, hogy bármikor, teljes hadigépezetével lerohanja a Szovjetuniót. S nem kellett volna hat értékes hetet elvesztegetnie Jugoszlávia és Görögország kikapcsolására a háborúból 1941 áprilisában-májusában, és még abban az évben, sokkal korábban megindíthatta volna Oroszország ellen a Barbarossa hadműveletet. S ha a német erők már 1941 októberének elején, még a front téli beállása előtt elérték volna a moszkvai metró állomásait, akkor ez a Hitlernek ajándékidő végzetes lehetett volna a Szovjetunió számára.

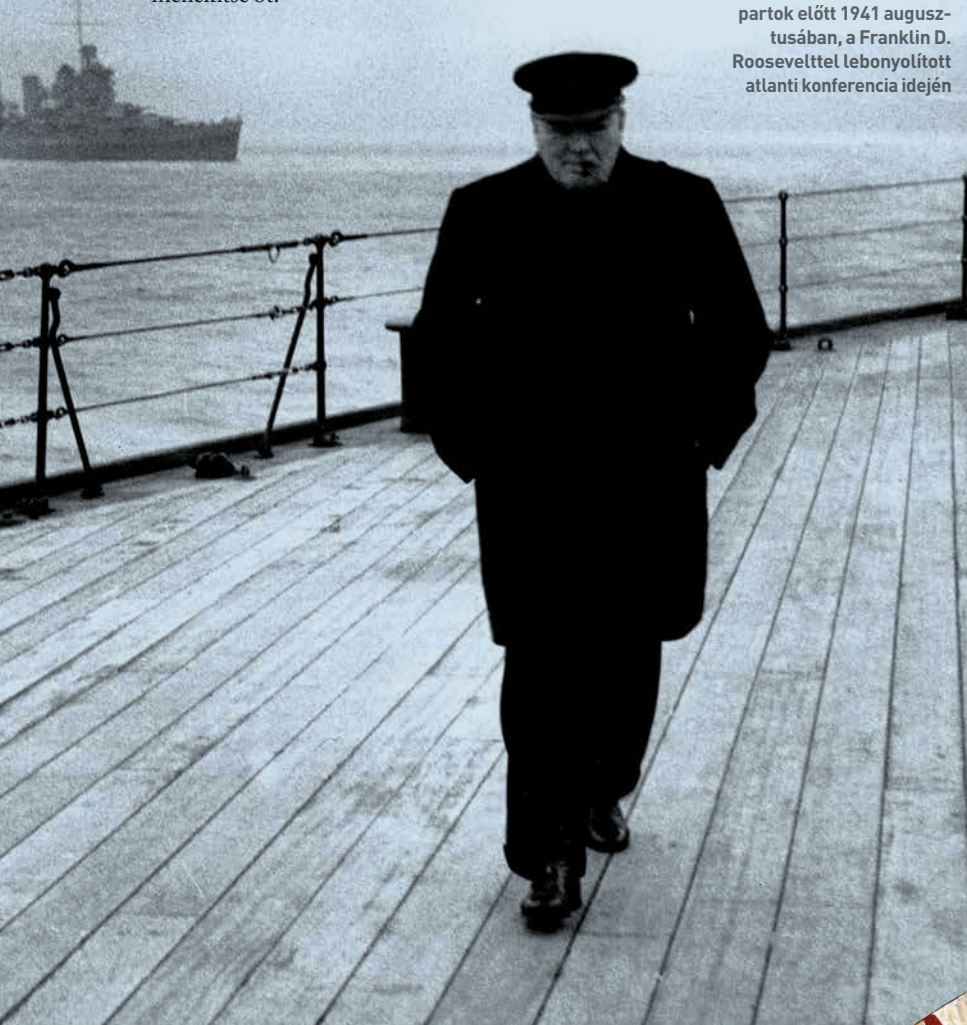
S ami még fontosabb: ha az angolok 1940 májusában-júniusában békét kötöttek volna a nácikkal, akkor Hitler tényleg

a Szovjetunió elleni háborúra használhatta volna összes, légi és szárazföldi hadseregeit. Mert egyébként a haderőnek kb. egynegyedét kénytelen volt Nyugat-Európában készenlétben tartani, harcolni a britekkel Észak-Afrikában, s védelmezni a németeket az angol bombázók ellen. S figyelembe véve, hogy keleten a haderejének „csak” a háromnegyedével 872 napos, szörnyűséges blokádot alá tudta vonni Leningrádot (ma Szentpétervár), majdnem elfoglalta Moszkvát és Sztálingrádot is, elképzelni sem tudjuk, mennyi mindent érhetett volna el, ha teljes haderejével rohanna volna le a Szovjetuniót. Sztálin különvontata 1941. október 18-án bizony már készen állt, hogy sikeres német támadás esetén Moszkvából az Urálon túlra menekítse őt.

Churchill elszántsága és a háborús kabinetbeli okos manőverezése volt az, ami nem engedte a háborúból kiszállni Angliát, amely így elsüllyeszthetetlen anyahajóvá változhatott 1944-ben a szövetséges invázió számára a náci uralom alatt álló Európa nyugati részén. Lelkesítő irányításával, rendíthetetlen morális kiállásával és emberi bátorságával Winston Churchill megszabadította a világot a történelem leggonoszabb rezsimjétől – s az ilyesmi kétségtelenül a legnagyobb vezetők jellemzője.

Andrew Roberts író és történész

Winston Churchill a *Prince of Wales* hadihajó fedélzetén az új-fundlandi partok előtt 1941 augusztusában, a Franklin D. Roosevelttel lebonyolított atlanti konferencia idején



III. Ince pápa

Átrajzolta Európa térképét – állítja **Sophie Thérèse Ambler**

Pápa, 1198 és 1216 között

A középkori pápák óriási egyházi, vallási és politikai hatalommal is rendelkeztek, s közöttük Ince pápa volt a legbefolyásosabb egyházfő.

Lotario di Segni néven, Róma közelében született, s alig 37–38 évesen választották pápává. Megreformálta az egyházat és a vallási életet is, szigorítva a házasságkötési törvényeket, előírva az évi egy kötelező gyónást, és segítve a ferences rend megalapítását. Megtiltotta, hogy a papokat istenítelet alapján állítsák bíróság elé, mondván, hogy az babonán alapuló, igazságtalan eljárás (ugyanis nem a megvádolt kötelessége bizonyítani az ártatlanságát) – ez a döntés komoly hatással volt az európai jogrendek fejlődésére.

Ince átrajzolta Európa politikai térképét: a pápaság vazallus államává tette Angliát és Aragóniát, s irtóhadjáratot indított a dél-franciaországi eretnekek ellen, amivel végérvényesen a francia királyok uralma alá hajtotta a régiót.

A negyedik keresztes hadjárat (1202–1204) kicsúszott az ellenőrzése alól (a lovagsereg Szíria helyett Bizánc ellen fordult és kifosztotta Konstantinápolyt), ezért Ince teljesen átalakította a keresztes expedíciók tervezését és a hadak toborzását. Hozzájárult az előretörő iszlám hódítás visszaveréséhez is, egyesítve a spanyol királyok erőit az Almohád Kalifátus elleni harchoz.

Az így létrehozott hatalmas hadsereg döntő győzelmet aratott Las Navas de Tolosánál 1212-ben – kulcsfontosságú évszám ez a spanyol történelemben.



Sophie Thérèse

Ambler a középkori történelem tanára a Lancaster Egyetemen

Amílcar Cabral

Hakim Adi azért választotta őt, mert a függetlenségért Afrikában vívott küzdelme átalakította Portugáliát

20. századi afrikai függetlenségi harcos

A nagyság a személyiségnek olyan jellemzője, amelyet helyesen csak a körülmények figyelembevételével lehet megítélni. Az emberek minden korban leküzdötték a leküzdhetetlennek látszó problémák nagy részét. Azok érdemlik ki a „nagy” jelzőt, akik megoldást tudnak találni ezekre a problémákra, vagy akik biztatni tudnak másokat, hogy oldják meg őket.

A 20. században Afrika legtöbb országának a gyarmati uralomtól való megszabadulás feladatával kellett szembenéznie. Sokan az 1960-as évek elejére érték el a függetlenség valamilyen formáját. Portugália diktatórikus kormánya azonban nem ismer te el az afrikaiak önrendelkezési jogát a saját gyarmatain; ezek közé tartozott Angola, Mozambik, a Zöld-foki-szigetek

és Portugál Guinea is (a mai Bissau-Guinea).

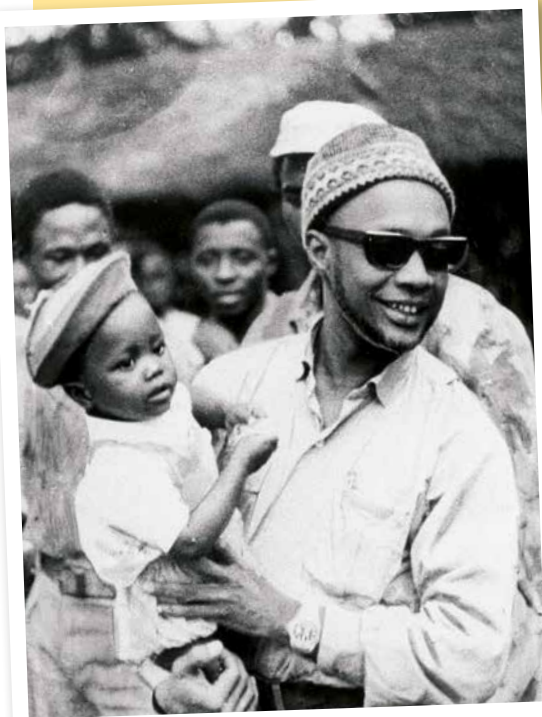
A guineai függetlenségi harcot a nagy Amílcar Cabral (1924–1973) vezette, aki fontos szerepet játszott Portugália más gyarmatainak felszabadítási mozgalmaiban is. Ő volt az Angolai Népi Felszabadító Mozgalom (MPLA) egyik alapítója, s hasonló szervezetet hozott létre a Zöld-foki-szigeteken is. Az általa irányított fegyveres felszabadító harcok végül Portugáliában is forradalomhoz, s egy új demokratikus korszak kezdetéhez vezettek el.

Cabralnak sikerült egyesítenie Guinea majdnem egymillió polgárát, köztük a nőket is, bár legtöbbjük írástudatlan, s különböző nyelveket beszélő földműves volt. Guinea népe csekély külső támogatással kezdett hozzá az ország felszabadításához és egy új társadalom építéséhez, amelyben ők dönthettek a saját sorsukról. Ezt tették akkor is, amikor országuk egyes részeit még megszállva tartotta az Anglia, az Egyesült Államok és más NATO-tagországok által támogatott Portugália.

Guinea népe Cabral vezetésével nagy sikereket ért el – s ez vette rá a portugál kormányt, hogy merényletet szervezzen ellene. 1973-ban gyilkolták meg, nem sokkal az ország portugál gyarmati uralom alóli felszabadulása előtt. Cabral élete és munkássága azt tanúsítja, hogy a népek, az emberek minden akadály ellenére is képesek önmaguk felszabadítására.

Hakim Adi Afrika és az afrikai diaszpóra történelmének tanára a Chichesteri Egyetemen

Amílcar Cabral egy szabadságharcos kislányával. Cabral a portugál uralom alól akarta felszabadítani az afrikaiakat



II. (Nagy) Katalin

Átvezette Oroszországot a modern korba – ezért esett rá

Margaret MacMillan választása

Oroszország cárnője, 1762–1796

Katalin ott találta magát, kényszerházasságban egy ostoba és részeges férj mellett. A cári udvar sötét és brutális politikáját kellett irányítania.

Meghökkenítő kijelentéssel kezdem: nincs a történelemnek legnagyobb alakja. A múlt az nem egy olimpiai versenyszám; itt nincsenek szabályok, hogy kik, és miért éppen ők a győztesek és a vesztesek. Egyébként pedig mit jelent a „nagyság”? Létrehozni a politikában, a tudományban vagy az értékek terén valami óriási hatást? Elkövetni a legszörnyűbb bűncselekményeket? Biztosra veszem, hogy bármilyen névvel áll is elő itt bárki, arra helyeslés, kinevetés vagy tiltakozás lesz a reakció.

De azért elég szórakoztató játék ez; elgondolkozhatunk, hogy mi is az, ami kiemel valakit a többiek közül. Mit mondjunk hát Nagy Katalin cárnőről, a történelem egyik legnagyobb alakjáról? Azon kevés nők egyike volt ő, akiknek sikerült valódi politikai hatalomra szert tenniük a férfiak által uralt társadalomban. Ott van például az angol I. Erzsébet, a kínai Vu Cö-tien és az osztrák Mária Terézia – részben a ritkaságuk miatt emlékszünk rájuk. És a körülöttük keletkezett, férfiak által terjesztett legendákra is, amelyek azt sugallják, hogy ezek a perszónák tulajdonképpen nem is voltak igazi nők. A „Szűz Királynő” Erzsébetről azt híresztelték, hogy frigid, Vu Cö-tienről és Katalinról pedig azt, hogy abnormálisan nagy szexu-



Az ötvenes éveiben járó Nagy Katalin, id. Johann Baptist von Lampi egyik követőjének az 1780-as években készült festményén

ális étvágyuk van. Csak Mária Terézia kerülhetett el, a maga példás magánéletével és 16 gyermekével, hogy róla is ilyesmitet terjesszenek.

Katalin története egészen különleges. 1729-ben született egy jelentéktelen kis német nemesi családban, és 16 évesen házasságot kötött az orosz trón örököséhez. Katalin ott találta magát, kényszerházasságban, egy elképesztően ostoba és részeges férj mellett, s ráadásul még a cári udvar sötét és brutális politikáját is neki kellett irányítania. De ahol mások csak bukácsoltak, ott ő diadalmaskodott. Kívívta Erzsébet cárnő elismerését, és mélyen, demonstratív módon oroszává változott. Áttért a pravoszláv hitre, szerzett magának egy sor nemesi születésű orosz szeretőt, és elszánt ellensége lett a nagy hatalmú Poroszországnak és uralkodójának, Nagy Frigyesnek.

Szerencsétlen férjétől eltérően Katalin rendkívül intelligens volt, és félelmetesen energikus. Sármozzásával elnyerte az orosz elit sok tagjának és a hadsereg fontos egységeinek a szimpátiáját. Amikor Erzsébet 1762-ben meghalt, az új cár, III. Péter nyíltan arról beszélt, hogy a házastársát,

Katalint, le fogja cserélni az egyik szeretőjére. Katalin erre palotaforradalmat robbantott ki ellene, és maga lépett a cári trónra. S lehet, hogy volt némi szerepe Péter nem sokkal ezután bekövetkezett halálában is, de gyanítom, hogy egy percig sem támadt ettől lelkifurdalása.

Katalinnak nagy tervei voltak Oroszországgal. Ki akarta azt húzni, ahogy írta, „a középkori szellemi tespedésből, át a modern világba”. A modernizáció akkoriban az európai modell követését jelentette. A cárnő maga is olvasta és csodálta a felvilágosodás nagy alakjainak az írásait, bennük az ósdi hagyományok felszámolásának követelésével. Voltaire felvilágosult despotaként dicsérte és „Észak Csillagnak” nevezte Katalint. És bár nem fogadta el – bölcs előrelátással, nyilván – a cárnő Szentpétervárra szóló invitálását, kettejük szorgalmas levelezése több mint egy évtizeden át folytatódott.

Katalin megreformálta az orosz bürokrácia nyikorgó gépezetét, igyekezett racionalizálni óriási területein a közigazgatást, és új törvénykönyvet is alkotott. Az ország-modernizáció kulcstényezőjének a közpirtokos nemességet tekintette, ezért új viselkedési normákat és az állammal szembeni kötelezéseket írt elő számukra, és állami iskolákat létesített gyermekeik oktatására. Szigorú állami felügyelet alá rendelte a nagy hatalmú ortodox egyházat, és jelentős pénzalapokhoz jutott földjeinek és jobbágyainak kisajátításával. Támogatta a gyáripar és a kereskedelem fejlesztését, s nyugati szakembereket hívott be az új elképzelések és technológiák meghonosítása céljából. Ő maga is jó példával járt elől: beadatta magának, a fiának és egész udvarának az Angliában akkoriban kifejlesztett és világhírhelyként bevezetett, himlő elleni védőoltást.

Bírálói szerint sokkal többet is tehetett volna – hiszen, miközben Szentpétervárválóban kulturális és szellemi központtá vált, az orosz társadalom legnagyobb részét meg sem érintették az ő reformjai. Katalin eljátszott a röghöz kötött jobbagymilliók felszabadításának a gondolatával is, és ehhez még egy politikai megvalósítási tervet is felvázolt. De az egésznek az lett a vége, hogy nem csupán visszariadt a megvalósítástól, hanem jobbagysorba vetette a korábban szabad parasztokat is. Mert Katalin beszélhetett ugyan a felvilágosodás nyelvén – de közben ő is gyorsan és könyörtelenül leszámolt az ellenzékével.

Védelmeszői azzal érvelnek, hogy megtette ő a legtöbbet, amit az akkori Oroszországban megtehetett. Reformkísérleteivel nem csupán a konzervatív nemességet haragította magára, hanem az országban a teljes zűrzavar kialakulását is kockáztatta. Miután leverte a délkelet-európai Oroszország hatalmas területeit lángba borító Pugacsov-felkelést, egyre jobban rá volt utalva a nemesség támogatására.

Miközben azon fáradozott, mérsékelt sikerrel, hogy komolyan megreformálja Oroszországot, külpolitikailag igen csak tisztelt, félelmetes katonai nagyhatalommá fejlesztette ezt az országot. A Törökország elleni háborúkban délen kiterjesztette a határokat, és hatalmas, a Krímet és Dél-Ukrajnát is magában foglaló területeket kebelezett be. 1796-ban bekövetkezett halála előtt még lepaktált régi ellenségeivel, Poroszországgal és Ausztriával Lengyelország felosztásáról. Uralkodása alatt több mint 518 ezer négyzetkilométerrel gyarapította Oroszország területét. S akár tetszik, akár nem, Oroszország és az ő szomszédai mindmáig együtt élnek Katalin cárnő örökségével.

Az éles szemű francia festőnő, Elisabeth Vigée Le Brun, aki találkozhatott az idősödő cárnővel, azt írta róla, hogy Katalinnak „volt egy olyan kisugárzása, amitől számomra ő a Világ Királynője is lehetett volna”.

Margaret MacMillan a történelem tanára a Torontói Egyetemen

Nagy Alfréd

Egyesített és megszervezett egy angol királyságot – mondja róla **Kathleen Burk**

Wessex királya
871 és 899 között

Alfrédnak gyakorlatias emberekre volt szüksége, akik tudnak olvasni, és végrehajtják az ország egyesítésére irányuló utasításokat.

Alfréd király – akit csak a 16. századtól emlegetnek szélesebb körben is „Nagy”-ként – arról volt nevezetes, hogy a dél-angliai Wessexből, a háborúzó haduraknak, a grófságok vezetőinek az országából kialakította az angolok egyesített királyságát. Ez a függő helyzetben lévő királyságaival magában foglalta egész Dél-Angliát, a régi Wessexszel, Kenttel, a West Countryval és Közép-Anglia nyugati részével. A területek politikai egységéig olvasztása nem volt szokatlan eljárás; ez itt a védelem, a törvény, s különösen az oktatás Alfréd általi átszervezését jelentette – és ez tette őt emlékezetes, igazi vezetővé.

A Brit-szigetek a 8. század végétől még évszázadokig ki voltak téve a viking rablótámadásoknak és invázióknak. Hosszú tengerpartjával Wessex gyakran volt a portyázó csapatok célpontja. A 848–849 körül született Alfréd 871-ben lett Wessex királya, s a kezdeti vereségek után 878-ban, az edingtoni csatában legyőzte a leghatalmasabb dán hadvezért, és rögzítette Wessex határait.

A vezető legfőbb kötelessége, hogy megvédje országát, s Alfréd az Edington utáni, viszonylag nyugodt éveket a katonai átszervezésre használta fel. Csapatok gerincét a helyi népfelkelő egységek, a hadurak által vezetett milíciák alkották; ezeknél a szervezés és a támadás helyszínére való menetelés hosszú ideig tartott, s addigra a támadók gyakran már túl voltak az öldök-öldökösen és a fosztogatáson, s már el is tűntek. Alfréd kialakított egy adóbevételből fenntartott, országos, központilag irányított haderőt, s megszervezte az egymástól kb. 50 kilométerre lévő, gyors reagálású egységekkel feltöltött, erősített települések országos hálózatát. Városok jöttek létre az ilyen településeken és a környékükön. Így már fejlődhetett a kereskedelem, a városi kultúra és a középosztály. Alfréd pedig még új, megbízható pénzt is veretett.

Alfréd tudta, hogy egy királyság nem lehet meg törvénykönyv nélkül. Össze is állíttatott egyet a saját törvényeiből,

és belevette Mercia, Kent és az egyház által jónak talált paragrafusait, s hozzatoldotta elődjének, Ine királynak (megh. 726 k.) a törvénykönyvét is. Eléggé szedett-vedett lett ez a gyűjtemény, de tartalmazott egy nagyon fontos előírást: „Minden ember szigorúan tartsa magát az esküjéhez és a fogadalmához.” Minthogy fogadalmakat a társadalom minden osztályában és osztályának tettek, e törvény hatálybalépése megkönnyítette az ilyen eljárások egyértelmű kezelését.

Az igazán forradalmi változást az hozta, hogy Alfréd ragaszkodott a hétköznapi angol nyelven való írástudáshoz. Iskolát nyitott az udvarában, és elrendelte, hogy a szabadnak született fiatal emberek tanuljanak írni-olvasni és beszélni angolul. Neki gyakorlatias, cselekvőképes emberekre volt szüksége az egész országban, akik tudnak olvasni, és végrehajtják az ő utasításait; így tovább folytathatja az ország egyesítését, és megmentheti azt az ellenségeitől. A precedens, ha nem is túl széles körben, de megteremtett.

Hogy ráirányítsa a figyelmet az egyházi és a világi emberek felelősségére, a már a harmincas éveibe lépett Alfréd elkezdett latinul tanulni, s lefordította, illetve lefordíttatta angolra egyebek közt Boethius jelentős munkáit, és Gergely pápa *A lelkipásztorság törvénykönyve* című művét. Megbízást adott az angol nyelvű *Angolszász Krónika* elkészítésére is.

Amikor 899-ben meghalt, Alfréd már „az angolok királya” volt, s egy olyan, egyesített és páratlan módon megszervezett államot és társadalmat hagyott maga után, amelyre az utódai már tudtak építeni.

Alfréd 1899-ben, halálának ezredik évfordulóján, Winchesterben emelt bronzszobra



Kathleen Burk

a University College London modern és jelenkori történelmének professor emeritusa

Remete Szent Antal

Catherine Nixey szerint beindította a szerzetesség forradalmát

Ókeresztény remete,
valamikor 251 és 356 között

Körülbelül 1700 évvel ezelőtt egy jómódú egyiptomi fiatalember elhagyta a házat és beköltözött egy disznóólba. Furcsa lépés volt ez, bár nem különösebben feltűnő – és mégis óriási hatása volt. Ennek az embernek az élete inspirálta később Szent Ágostont, segítette kibontakoztatni a szerzetesi mozgalmat, s ezzel örökre megváltoztatni Európa – és a világ – arculatát. A neve azonban nagyrészt feledésbe merült a mai világban.

Bizonyos értelemben maga Szent Antal is, ahogy ma ismerjük őt, éppen ezt szerette volna. 270 körül egy szép napon elment a közeli templomba, ahol az igehirdetésen Máté evangéliumából ez a mondat ütötte meg a fülét: „Ha töké-

letes akarsz lenni, eredj, add el vagyododat és oszd ki a szegényeknek.” Antal ezt komolyan vette: elhagyta a házat, eladta a családi birtokot, és beköltözött egy disznóólba. A szerzetesi forradalom pedig – amely elutasítja a vagyont és a várost az Isten, a szegénység, az elvonultság és a vallási tanok kedvéért – elnyerte az egyik legnagyobb vezéralakját.

Antal a disznóól után előbb egy sivatagi barlangban, majd végül egy távoli hegyen húzta meg magát, nagy nélkülözések közepette. Száraz kenyeret evett, rongyokban járt, és a démonaival viaskodott. De minél jobban került az embereket és a világi hívságokat, az emberek annál jobban csodálták



és követték őt, s végül életrajzírója, Alexandria-i Szent Atanáz szerint „a sivatagból várost csináltak”, melyet az Antal példáját követő fiatal emberek népesítettek be. De nem csupán a sivatag változott meg.

Különcödő, kemény és elszigetelő életével Antal nagy lendületet adott a szerzetesi mozgalomnak. A sötétnek nevezett középkorban aztán ezekben a kolostorokban és könyvtárakban őriztek vagy írtak meg sok olyan könyvet és dokumentumot, amelyeket ma is olvasunk. Antal, aki sohasem akart vezető lenni, örökre megváltoztatta a világot.

Catherine Nixey író

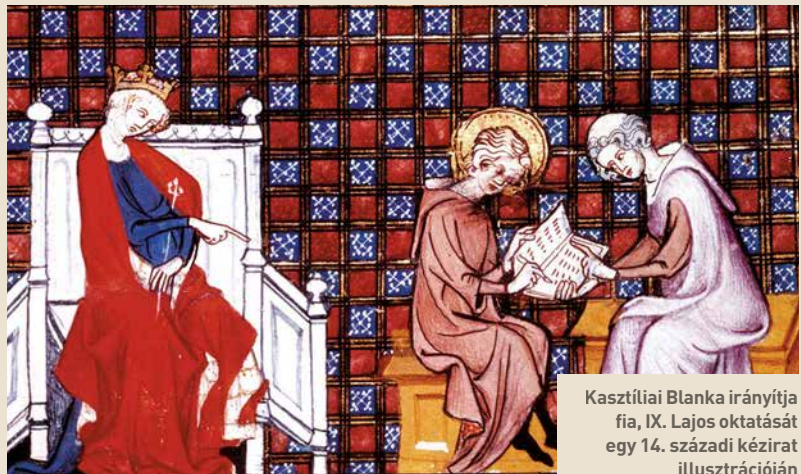
Kasztíliai Blanka

Ő tette a francia királyi udvart Európa kulturális központjává – állítja Lindy Grant

Franciaország királynéja, majd régense (1226–1234, 1248–1252)

Az 1188-ban, Palenciában (ma Spanyolország északi-középső részén) született Kasztíliai Blanka a középkor talán leg-sikeresebb női uralkodója volt. Mintha vezetőnek teremtették volna: Aquitániai Eleonóra és II. Henrik angol király unokája volt, s Oroszlánszívű Richárd unokahúga. Férje, VIII. Lajos 1226-ban meghalt, kiskorú gyermeket hagyva hátra utódjául, de végrendeletében Blankát nevezte ki egyedüli régensnek. Aki így 1234-ig kormányozhatta Franciaországot. Azután pedig, amikor fia, IX. Lajos 1248-ban elment a keresztes háborúba, szintén az anyját nevezte ki egyedüli régensnek.

A királyságokat akkoriban többnyire régensi tanácsok kormányozták – és az



Kasztíliai Blanka irányította fia, IX. Lajos oktatását egy 14. századi kézirat illusztrációján

egyetlen királynőnek ez az uralma példa nélküli volt. Mind a két király tudta, hogy ez a nő féltelmetes uralkodó lesz. És jött a főurak elmaradhatatlan lázadás, Blanka azonban megfélemlítette vagy elbűvölte nagyúri ellenfeleit. Az egyik báró ezt írta róla: „Ő tudta, hogyan kell igazgatni egy királyságot, miközben az urak egy falut sem tudtak elvezetni.” Zenét szerzett és verseket

írt, jó ízléssel támogatta a zeneművészetet, az építészetet és a miniatúra-festészetet, s ezzel a francia királyi udvart Európa kulturális központjává tette. S ő volt az anyja a középkori Európa legnagyobb királyának, Szent Lajosnak.

Lindy Grant a Readingi Egyetem középkor-történeti professor emeritusa

Akbar

Diana Preston úgy jellemzi, hogy megalapított egy hatalmas, toleráns szellemiségű indiai birodalmat

Mogul császár, 1556–1605

Akbar konszolidálta az általa meghódított területeket és kien- gesztelte az alattvalóit, összebékítve a túlnyomórészt hindu birodalom alattvalóinak többségét a muszlim fennhatósággal.

Amikor a 16. századi európaiak a „nagy-mogult” emlegették, Akbar sah indiai uralkodóra gondoltak. Az Indiát megjárt utazók fantasztikus történeteket meséltek a trombitáló harci elefántok által vezetett, hatalmas hadseregeiről és ragyogó ékkövekkel teli kincstáiról. Akbar tényleg nagy uralkodó volt. 50 éves regnálása alatt I. Erzsébet angol királynőnek ez a majdnem pontos kortársa az idegenek által megszállt országot a százmillió, etnikailag és vallásilag is sokszínű népesség erős, egységes birodalmává alakította át.

Akbar ereiben két nagy ázsiai hadvezér, Dzsingisz kán és Timur

(Tamerlán) vére csordogált. 1542-ben született; nagyapja a birodalomalapító Babur volt, aki 1525-ben, Afganisztán felől rohanta le Észak-Indiát. Akbar mindössze 13 éves volt, amikor apja, a második mogul császár, Hamájún az esti imára sietve legurult a lépcsőn és meghalt. Ezzel veszélybe került Akbar is, és a még gyenge birodalom is.

A mogulok a saját közép-ázsiai elődeik *takht ja takhta* („trón vagy koporsó”) törvényét követték. Ennek értelmében a hercegek nem az elsőszülöttség jogán örökölték a trónt, hanem meg kellett harcolniuk érte. Hogy megelőzzék a riválisokat, a lojális udvaroncok egy pandzsábi mezőn összetakolt trónon sietve a harmadik mogul császárrá koronázták Akbart. Hat évig, amíg anyja és egy régens kormányzott, rejtett életet élt, a háremben húzta

meg magát, és csak 19 évesen vette át a hatalmat, miután elintézte a megölésére odaküldött orgyilkost.

Akbar elhatározta, hogy kiterjeszti a birodalmát, ezért hódító hadjáratokat indított a szomszéd uralkodók ellen. Legyőzöttei között voltak a sáfrányruhás rádzsputok is, akik a spártaiakhoz hasonlóan vagy győztek, vagy ott pusztultak a csatatéren, de soha nem adták meg magukat. Uralkodásának vége felé Akbar a merészség, a képzelőerő – mestere volt a ravasz, meglepetésszerű támadásoknak – és alkalmanként a páratlan kegyetlenség kombinálásával majdnem megháromszorozta országa területét. Birodalma



Akbar mogul császár elefánton utazik egy 17. századi miniatúrán. A csatákban ugyanolyan sikeres volt, mint a civil kormányzásban

északon a Himalájáig és a Hindukusig terjedt, nyugaton Perzsia (Irán) sivatagi határáig, keleten Arakanig (ma Rakhine állam, Mianmarban/ Burmában), délen pedig a Dekkán aranyat is rejtő fennsíkjaig.

Akbar azonban nem csak a harc-
téri dolgokhoz értett. Konzolidálta a meghódított területeket és kiengesztelte alattvalóit. Bölcs politikai szöveg-
szövegkötésekkel és előrelátó dinasztikus, főként a harcias rádzspuokkal kieszközölt házasságok révén összebékítette a túlnyomórészt hindu birodalom lakóinak többségét a muszlim uralommal. Amikor meghalt, több mint 300 névleges felesége volt. Szembeszállt a mullahjaival, akik diszkriminatív adókkal és törvényekkel akarták sújtani a hindukat. Származásra és valásra való tekintet nélkül minden tehetséges ember előtt megnyitotta az udvarát, tudósokat és szent embereket hívott meg az egész birodalomból és a határokon túlról is – dzsainistákat, keresztényeket, zoroasztrianusokat, zsidókat, konfucianusokat és szikheteket, a hinduk mellett.

Megismerkedett más vallásokkal is, és ez egy új vallás, a Din-i Ilahi („isteni hit”) megalapítására bátorította őt – összeszedett mindent, amit a legjobbknak vélt a többi hitben –, s azt remélte, így majd egyesítheti a népet anélkül, hogy bárkinek is le kellene mondania eredeti vallásáról. Ez az új vallás nem élt sokáig, de így is figyelemre méltó jelképe lett a toleranciának egy olyan korban, amikor például Európában dúltak a vallásháborúk.

Akárcsak Shakespeare, állítólag Akbar is épp a születésnapján, 1605. október 15-én halt meg. Jó három évtizeddel később az unokája, Sáh Dzsahán megépíttette a mogulok leg-híresebb emlékművét, a Tádzs Mahalt. De egyetlen utódja sem volt megáldva olyan különleges államférfúi képességekkel, toleranciával és előrelátással, mint ő, s amiért a szubkontinensen máig tisztelettel emlékeznek rá.

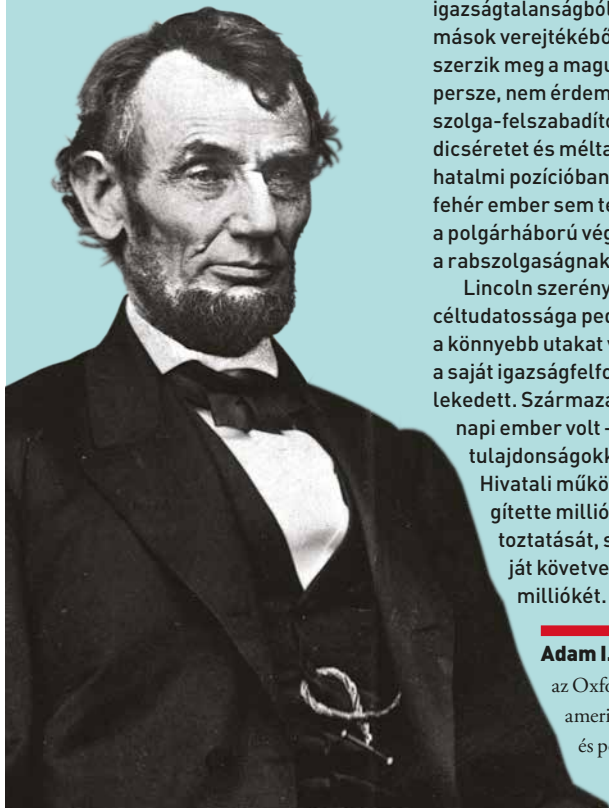
Diana Preston író és történész

Abraham Lincoln

Harcolt a dolgozók jogaiért és a rabszolgák felszabadításáért, jellemzi **Adam I. P. Smith**

Az Egyesült Államok elnöke
1861 és 1865 között

Durham megyében, az 1980-as évek végén, a bányászat újabb válságos időszakában, tinédzserként találkoztam először Abraham Lincolnnal (1809–1865), elég meglepő helyen. Egy antikvárium-ban böngészgettem, s a Durham Miners' Association alapítójának, John Wilson-nak az önéletrajzában akadt meg rajta a szemem. Wilson arról írt, hogy ő – akit feketelistára tettek uniós szervezkedésért Északkelet-Angliában az 1860-as években – kénytelen volt Nyugat-Pennsylvania-ba emigrálni, ahol egy véres polgárháború kellős közepén találta magát. Néhány bányász kollégája nyíltan ünnepelte Lincoln meggyilkolását, de akkor Wilson már oly elkötelezett híve volt az Unió eszméjének és mártírrá vált vezetőjének,



hogy amikor fél évszázaddal később megírta a visszaemlékezéseit, számára már soha és sehol nem létezett nagyobb vezető Abraham Lincolnnál.

Akkor meglepődtem, hogy egy durhami bányász ennyire szimpatizál egy amerikai elnökkel, de ma már érthető a dolog. Lincoln kétkezi munkásból lett az ország legfőbb méltósága, s aztán a hatalmát arra használta, hogy egyben tartsa, ahogy fogalmazott, „a szabadságban fogant” és „a minden ember egyenlőnek születik eszméje mellett elkötelezett” köztársaságot. Nagy szavak voltak ezek, de mélyeséges értelemmel bírtak egy olyan, külső szemlélő számára, mint Wilson, aki az amerikai polgárháborút felszínes, de globális fejleményekkel járó, helyi konfliktusnak tekintette, amelyben a szabadság erői a reakció erőivel kényserültek egymás ellen harcolni – hasonlóan ahhoz, ahogy később a munkásmozgalm vezetői tekintettek a spanyol polgárháborúra.

Wilsonnak igaza volt, amikor Lincolnban a munka és a munkások méltóságának védelmezőjét látta. Lincoln gyűlölte a rabszolgaságot, mert égbekiáltó igazságtalanságból fakad: „némelyek mások verejtékéből és szenvedéséből szerzik meg a maguk kenyerét”. Lincoln, persze, nem érdemli meg a „nagy rabszolga-felszabadítónak” kijáró összes dicséretet és méltatást, de ilyen magas hatalmi pozícióban lévő egyetlen más fehér ember sem tett többet azért, hogy a polgárháború végével vége legyen a rabszolgaságnak is.

Lincoln szerénysége őszinte volt, céltudatosága pedig szilárd. Nem a könnyebb utakat választotta, hanem a saját igazságfelfogása szerint cselekedett. Származását tekintve hétköznapi ember volt – nem hétköznapi tulajdonságokkal megáldva.

Hivatali működése idején is elősegítette milliók életének megváltoztatását, s később az ő példáját követve, mások is további milliókét. 🌐

Adam I. P. Smith

az Oxfordi Egyetem
amerikai politikatudományi
és politikatörténeti
professzora